

OLIV MATEMATIKANI O'QITISHDA ZAMONAVIY METODLARDAN FOYDALANISH

Raxmonova Nilufar Vaxobjon qizi

Qo'qon Universiteti Raqamli texnologiyalar va matematika kafedrası
o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Maqola haqida ma'lumot
Qabul qilingan: 06.04.2024
Qayta qabul : 22.04.2024
Saytda mavjud : 1.05.2024

Muallif (lar)

N.V.Raxmonova

Muallif bilan aloqa
<https://orcid.org/0000-0002-8161-5423>

rahmonovanilufar406@gmail.com

© Muallif. N.V.Raxmonova

UNIVERSAL xalqaro ilmiy jurnal

Ochiq ma'lumotlar:

<https://universaljurnal.uz/index.php/jurnal>

Maxfiylik bayonoti

Materialni istalgan vosita yoki formatda nusxalash va qayta tarqatish hamda maqoladan to'g'ri iqtibos keltirish va litsenziyasini ko'rsatish sharti bilan istalgan maqsadda foydalanish mumkin.

Ushbu maqolada maktab va oliy ta'lim tizimida matematika o'qitishning zamonaviy muammolarga zamonaviy yechim topishning turli va samarali usullari bayon qilingan. Ushbu usullardan talabalarning matematika ta'limi sifatini monitoring va diagnostika qilish, matematika o'qitish metodikasini takomillashtirish yuzasidan ketma-ketliklar mavzusini o'qitish mavzusi misolida zamonaviy metodlarning o'rni va ahamiyati hamda ulardan oqilona foydalanish uchun ko'rsatmalar berib o'tilgan. Dars davomida Charxpalak, Xotira mashqi, Savatcha, Shartnoma metodlari bilan tanishtirilib, matematik dasturlardan: MATLAB, Maple, GeoGebra, Minitab, Excell kabi ilovalaridan to'g'ri foydalanish hamda ularning ta'lim jarayonidagi ahamiyati va samaradorligi ko'rib o'tilgan. Matematikaning degradatsiyasiga barham berish, talabalarining bilim olishga qiziqishi hamda amaliyoti va istiqbolli tadqiqotlardan foydalanish uchun ba'zi takliflar berilgan.

KALIT SO'ZLAR

Charxpalak, Xotira mashqi, Savatcha, Shartnoma, kompetensiya, degradatsiya, MATLAB, Maple, GeoGebra, Minitab, Excell.

ANNOTATION

This article describes different and effective methods of finding modern solutions to modern problems of teaching mathematics in schools and higher education systems. Among these methods, the role and importance of modern methods and their rational use were given for monitoring and diagnosing the quality of students' mathematics education, improving the methodology of mathematics teaching. During the lesson, Charkhpalak, Memory exercise, Basket, Contract methods were introduced, the correct use of mathematical programs such as MATLAB, Maple, GeoGebra, Minitab, Excel, and their importance and effectiveness in the educational process were discussed. Some suggestions are given for ending the degradation of mathematics, interest and practice of students and use of prospective research.

Key words: Methods: Charkhpalak, Memory exercise, Basket, Agreement, competence, degradation, MATLAB, Maple, GeoGebra, Minitab, Excell.

KIRISH

Oliy o'quv yurtlari tizimida kompetensiyaga asoslangan yondashuv kasbiy ko'nikmalarni samarali va texnologik shakllantirishga e'tiborni kuchaytirishga qaratilgan. Kasbiy kompetensiya deganda biz kasbiy vazifalarning samaradorligini belgilaydigan va bilim, ko'nikma va kasbiy ahamiyatga ega shaxsiy fazilatlar, tajriba va qiymat yo'nalishlarini o'z ichiga olgan shaxsiy ta'lim sifatida tushunamiz. Bunda kompetensiya "bilim", "qobiliyat", "mahorat" va "tajriba" kabi an'anaviy tushunchalardan o'zining integral xususiyati bilan, ya'ni amaliyotga yo'naltirilganlik, keng ko'lamda ishlash qobiliyati kabi shaxsiy xususiyatlar bilan belgilanadiganligi bilan farq qiladi. Kasbiy kompetensiyaning bunday ta'riflash universitet o'quv dasturini pedagogik qo'llab-quvvatlashga jiddiy o'zgartirishlar kiritish va uni bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash uchun zarur bo'lgan

hamda har tomonlama natijani ta'minlaydigan o'qitish usullari bilan to'ldirishni talab qiladi. Universitet ta'lim jarayonining an'anaviy usullari (ma'ruza, tushuntirish, seminar, amaliyot va h.k.) malaka oshirishda albatta muhim ahamiyatga ega. Biroq, ularning cheklovlari hozirda yanada keskinroq sezilmoqda. Shuning uchun zamonaviy ta'lim o'quvchilari mustaqil faoliyatga, o'z-o'zini o'qitish muhitini tashkil etishga va eksperimental va amaliy mashg'ulotlarga yo'naltirilishi kerak.

Bizning maktab va oliy ta'lim tizimlariga nazar solsak, o'quvchi maktabda faqatgina "o'qishga kirib olish" uchungina ma'lum doiradagi fanlarni o'rganadi. Shuni yodda tutishimiz kerakki, ularning matematikadagi e'tiborsizligi va qiyinchiliklari ular bilan tanish bo'lgan matematika va matematik fikrlashda ko'p uchraydi.

Butun dunyo bo'ylab matematika va informatika fanlarining foydaliligi ta'kidlangan. Matematik ilovalar va matematik modellashtirish nanotexnologiyalar, ommaviy axborot vositalari va aloqa, sug'urta va bank ishi kabi fanlar bo'yicha zamonaviy dunyo muammolarini hal qilishda tobora kuchayib bormoqda. Bugungi kunda kasbga qiziqishni uyg'otadigan o'qitishning interfaol usullaridan foydalanish, o'quv materiallarini samarali o'zlashtirishga ko'maklashish, xulq-atvor shakllarini shakllantirish, yuqori motivatsiya, kuch, bilim, jamoaviy ruh va so'z erkinligini ta'minlash o'qituvchidan yuksak mahorat va e'tiborni talab qiladi. Bir tomondan, zamonaviy avlod o'quvchilari o'rtasida matematik ta'limdagi inqiroz va yetishmovchilik alomatlarini minimallashtirish muhimdir.

Boshqa tomondan, yangi avlod o'quvchilari tarbiyalanayotganda matematikaning o'qitish tizimi qanday

bo'lishi kerakligi haqidagi savol juda muhimdir:

a) talabalarning matematika ta'limi sifatini monitoring va diagnostika qilish bo'yicha matematikani o'qitish metodikasini takomillashtirish;

b) kelajak jamiyat farovonligi uchun matematik ta'limni isloh qilish bo'yicha jahon tajribasini kuzatish va almashish;

c) matematikani o'qitishda qo'llaniladigan vositalarning afzalliklari, ta'siri va kamchiliklarini batafsil tahlil qilish, xususan, matematik ta'lim uchun onlayn kurslarni ishlab chiqish va amalga oshirish.

d) dars davomida o'rganilayotgan sohaning ahamiyati va qo'llanilish soxalari talabalarga eslatib turish;

Yuqorida keltirilgan maqsadlardan talabalarning matematika ta'limi sifatini monitoring va diagnostika qilish bo'yicha matematikani o'qitish metodikasini takomillashtirish yuzasidan bir qancha yangicha yondashuv va metodlarni sinab ko'rdik. Quyida biz, Oliy matematika kursidan sonli ketma-ketliklar mavzusi misolida matematikaning har bir mavzularini to'liq o'zlashtirish uchun qulay bo'lgan ayrim metodlar haqida to'xtalamiz.

METODOLOGIYA

Sonli ketma-ketliklar tushunchasi matematikaning asosiy tushunchalaridan biri bo'lgan sonli to'plamlar ustidagi ma'lum umumiy xususiyatli nomerlangan elementlarning natijasi o'laroq tasavvur qilish mumkin. Misol uchun sonli to'plam sifatida $N = \{1, 2, 3, 4, \dots\}$ natural sonlar to'plami va juft sonlar to'plami $E = \{2, 4, 6, \dots, 2n, \dots\}$ ni olsak, E to'plamning har bir elementi N da aniq nomerga ega.

Ketma-ketliklar mavzusi maktab kursidan boshlab oddiy misollar orqali tushuntirib o'qitiladi. 9- sinf Algebra kursida sonli ketma-ketliklar tushunchasini hayotiy vaziyatlar orqali tanishtirilib, arifmetik va geometrik progressiyalar haqida tushunchalar beriladi. Ushbu tushunchalar

ustiga oliy ta'limda ketma-ketliklar haqida umumiy tushunchalar quriladi. Oliy ta'limda ham dastlab to'plamlar va akslantirish hamda uning turlari o'rganilgandan keyin sonli ketma-ketliklar mavzusini boshlash maqsadga muvofiq. Bizga biror $\tau: N \rightarrow R$ bir qiymatli akslantirish berilgan bo'lsin. Biz bu akslantirishni $\tau: n \rightarrow x_n$ ($\tau(n) = x_n$) ko'rinishda ham ifodalashimiz mumkin.

Ta'rif. Ushbu τ akslantirishning qiymatlaridan tuzilgan $x_1, x_2, \dots, x_n, \dots$ to'plam sonli ketma-ketlik deb ataladi va $\{x_n\} = \{x_1, x_2, \dots, x_n, \dots\}$ kabi yoziladi (bu yerda, x_n ketma ketlikning umumiy hadini ifodalaydi).

Demak, ta'rifga binoan, yuqoridagi misolda berilgan ketma-ketlikni $\{2n\} = \{2, 4, 6, \dots\}$ ko'rinishda ham yozishimiz mumkin. Sonli ketma-ketliklar mavzusi yuzasidan talabalar juda katta hajmli ma'lumotlarni o'zlashtirilishi talab etiladi: sonli-ketma-ketlikning chegaralanganligi, monoton ketma-ketliklar, ketma-ketlikning limiti va uni hisoblashdagi muhim kriteriya va bosqichlar haqida tasavvur hosil qilish uchun turli metodik o'yinlar va usullardan foydalanish maqsadga muvofiq. Biz quyida Qo'qon universiteti 1- kurs Psixologiya yo'nalishi talabalari bilan dars mashg'ulotlarida foydalanilgan va yaxshi natijaga erishilgan metodlar haqida ma'lumot berib o'tishni joiz deb bildik. Shuni ta'kidlash joizki, ma'ruza mashg'ulotlarida har bir yangi mavzu boshida mavzu va uning qo'llanilish soxalari haqida qisqacha eslatib o'tilganidan so'ng, talabalarning mavzu yuzasidan maktab kursida o'zlashtirgan bilimlari haqida qisqacha 10 talik test yoki "BBB" metodi, "Aqliy xujum" metodlaridan foydalanib, xulosa qilib olinadi. So'ng mavzu yuzasidan talabalarda qiyinchilik tug'dirgan jihatlarga alohida e'tibor qaratilib, dars bayon qilinadi.

Amaliy darsda esa, talabalar guruhlariga ajratilgani ma'qul (talabalar soniga qarab). Quyida amaliy darsda qo'llash mumkin bo'lgan metodlar bilan tanishamiz.

Xotira mashqi. Ushbu metod ma'ruza mashg'ulotlarida ta'kidlangan atamalarni yodga olish uchun yaxshi samara beradi. Bu metodni guruhlar kesimida ham, yakka tartibda ham o'tkazish mumkin. Har bir guruhdan bittadan talaba tanlab olinadi. Proyektor ekranida avvaldan o'qituvchi tomonidan tayyorlangan 15-20 ta atamalar ko'rsatilib, har bir guruhdan chiqqan ishtirokchilar uchun ikki marta o'qib olishlariga imkon beriladi. O'qituvchi 1- guruh ishtirokchisiga ayrim atamalarni 2 marta o'qiydi (talaba ekranga qarab turishi mumkin). Talaba o'qilgan atamalarni aytishga tayyorlanib turganida o'qituvchi undan tashlab ketilgan atamalarni so'raydi. Har bir to'g'ri topilgan atama uchun 1 balldan, agar talaba topgan atamalarini izohlari bilan ham aytib bersa guruh uchun 2 balldan beriladi. 2-3- guruh ishtirokchilaridan ham shu tartibda savol-javob qilinadi.

Charxpalak. Bu metod guruhda ishlashda va takrorlash darslarida yaxshi samara beradi. Talabalar 4-8 kishilik guruhlariga ajratiladi. Har bir talaba o'zining daftoriga o'zi hohlagan ko'rinishda ketma-ketlikning umumiy hadini (ketma-ketlikning limitiga doir masala, yoki ketma-ketlikning hadlari berilganda uning umumiy hadi formulasini topish...) yozadi va o'ng tomonida o'tirgan talabaga daftari uzatadi. Daftarni olgan talaba esa ketma-ketlikning hadlarini topadi va tagiga o'zi yana yangi misol yozib o'ng tomondagi sherigiga daftarni yo'llaydi, va jarayon har bir talabaga o'zining daftari qaytib kelgunigacha davom etadi. Ushbu metod orqali guruhning barcha a'zolari faol ishlaydi va kim darsni yaxshi o'zlashtirmagani daftarlari unga kelib yig'ilib qolganligidan sezilib qoladi. Bunda eng tez, to'g'ri va turli masalalar kiritgan guruh g'olib bo'ladi.

Savatcha usuli - talabalar e'tiborini jalb qilish va diqqatlarini jamlash maqsadida o'yin shaklida qo'llaniladigan metod. Buning uchun

Savatchaga turli shartlar yozilgan qog'ozchalar yoziladi. Masalan, "karra jadvalini aytayotganda 3 ta chegaralangan ketma-ketlikka misol ayting", "bir oyog'ingizni ko'targan holda limiti nolga teng ketma-ketlikka misollar ayting", "o'zingiz yoqtirgan insonga taqlid qilib, o'suvchi va kamayuvchi ketma-ketliklar haqida gapiring", ... Bu metodning afzalligi shundaki, talaba bir vaqtning o'zida ikkita bir-biriga qarama-qarshi ishlarini bajarishi uning diqqat va e'tiborini kuchaytiradi.

Shartnoma. Bu metod og'zaki takrorlash darslarida qo'llash uchun qulay. Talabalarning faolligini va qoidalarga bo'ysunib ishlash qobiliyatini kuchaytiradi. Bunda o'qituvchi darsda bajarish mumkin bo'lgan ishlar va bajarish qat'iy rad etilgan ishlar ro'yxatini tuzadi. Har bir guruh darsda o'zlari bajaradigan ishlarni tanlab oladi, albatta, har bir guruh har xil vaziyatlarni tanlaydi. Misol uchun, muhokama qilish, chapak chalish, savolga bir kishi javob berishi, oyoqlarni chalishtirib o'tirish, kulish, baqirish, boshqalarni eshitmaslik, saqich chaynamaslik... Va shu shartlar asosida har bir guruh bilan shartnoma tuziladi. Shartlar bajarilganda talabaning bilimiga qo'shimcha ball qo'shib yoki ayiriladi.

Matematik turli arifmetik va algebraik operatsiyalarni bajarishga yordam beradigan hozirgi zamonaviy dasturlar ham talaygina. Ulardan eng masxur va ommaboplari: MATLAB, Maple, GeoGebra, Minitab, Excell... Ular ko'pincha rejalashtirish va ilmiy hisob-kitoblarda qo'llaniladi. Bu dasturlar turli xil hisob-kitoblarni sezilarli darajada soddalashtirishga yordam beradi. Ulardagi tayyor buyruqlar, formulalardan foydalanib, eng oddiy arifmetik amallarni ham, murakkabroq hisoblarni ham bajarish mumkin. Ayniqsa, ular ommaviy hisob-kitoblarni amalga oshirish kerak bo'lgan

holatlarda juda yaxshi yordam beradi. Bundan kelib chiqib aytolamizki, talabalarning o'z kasblari doiralarda aynan qaysi dastur qo'l kelishini aniqlashtirib, o'qituvchi har bir dars oxirida ushbu ilovalarning qo'llanilishini tushuntirib o'tishi maqsadga muvofiq.

XULOSA

Ta'lim maqsadlari, xususan, matematika har bir bosqichda shaxs, jamiyat, mamlakat va sivilizatsiya kutgan nuqtai nazardan amalga oshirilishi kerak. Bundan tashqari, ta'limni iqtisodiyot yoki sanoat tarmog'i sifatida ko'rib chiqish mumkin emas. Bugungi kun talabasi o'tgan yillardagi talabalardan tubdan farq qiladi. Ularni fanga va amaliyotga jalb qila olish uchun o'qituvchidan juda katta pedagogik mahorat, tarbiyaviy va aqliy usullar talab qilinadi. Shu bilan birgalikda har bir o'rganilayotgan mavzuning muqobil zamonaviy nanotexnologiya va dasturlardan foydalanib yecha olish masalasi ham, kelajak ehtiyojlari uchun matematika va matematik ta'lim berish jarayonlarini to'liq tashkillash muhimdir. Demak, matematikaning degradatsiyasiga barham berish, o'quvchilar ta'lim tizimi hamda amaliyoti uchun, va nihoyat istiqbolli tadqiqotlardan foydalanish uchun quyidagi xulosalar keltiriladi:

1) maktab va oliy o'quv yurtlarida ta'lim konsepsiyasini, xususan, tayanch o'quv rejasi, ta'lim dasturlari va metodikasini yangi bosqichga olib chiqish. Ta'lim sifati tavsiflarini monitoring qilish va yaxshilash. Talabalarni matematika va matematik ta'limning ahamiyati haqida xabardor qilish.

Darhaqiqat, matematikaning foydaliligi, uning qo'llanilishi va matematik modellashtirish nafaqat tabiatshunoslik, texnika, balki san'atdagi turli fanlarga oid masalalarni yechishda ham seziladi. Oliy ta'limda matematikani o'rganish kasbiy nuqtai nazardan bo'lsa talabalar uchun qiziq va albatta samarali bo'ladi.

2) Matematik ta'lim tizimining degradatsiyasini to'xtatish. G. G. Malinetskii

(2013) taklif qilganidek, fanni oyoqqa turg'izishdir.

Ta'lim tizimi bo'yicha tadqiqotlar shuni e'tirof etadiki, hozirgi vaqtda elektron ta'limning maqsadi imtihon topshirish, kredit olish va matematikani unutish uchun nima qilish kerakligini o'rgatishdir. Demak, talabalar o'zlari olgan kompetensiyalari va bilimlaridan qanday foydalanishlari haqida hech qanday tasavvurga ega emaslar. Agar bu holat davom etsa, talabalar ta'lim hujjatlaridan boshqa hech narsani eslay olmaydilar.

3) Informatson va innovatsion texnologiyalardan foydalangan holda darslarni o'tkazish uchun o'qituvchilarni tayyorlash va o'qitish. Matematik ta'lim bo'yicha onlayn kurslarni loyihalash, amalga oshirish va samaradorligini nazorat qilish.

Ushbu texnologiyalarni o'qitish va o'qitish jarayonlarida qo'llash bo'yicha dunyoga mashhur G.Simens (2010) "Zamonaviy ta'lim oldiga qo'yilgan muammolar" sarlavhali intervyusida o'zining qisqacha bayonotida Internet - ta'lim tizimidagi tanazzul hodisalariga sabab bo'lmaganini ta'kidladi.. Aslida, aksincha, bular ta'lim ehtiyojlariga, talabalarning kutganlariga va zamonaviy dunyoga hali moslashmagan zamonaviy ta'lim tizimlari, deb bayon qiladi.

Talabalar uchun matematika bo'yicha elektron o'quv kurslarini ishlab chiqish, takomillashtirish va samaradorligini monitoring qilish.

Buning ustida ishlayotganda, ushbu kurslarga kirish va talabalarning ehtiyojlari e'tiborga olish kerak. Materiallar mavzularini tanlash imkoniyati, talabalarning o'rganish tezligi, ta'lim usullari (mobil yoki onlayn) va rag'batlantirish usullari (murabbiylik yoki o'z-o'zini tarbiyalash) yaratilishi kerak.

4) Talabalarni rag'batlantirishning zamonaviy usullari va ularni tarbiyalash usullari klassik tushuncha va usullardan tobora uzoqlashib

bormoqda. Ushbu tendentsiyalar ta'lim tushunchalarini, maktab va o'qituvchining ishlash usullarini o'zgartiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Erkinboyevna, T. N. (2023). MATEMATIKA FANINI O'QITISH ISTIQBOLLARI. *Scientific Impulse*, 2(15), 876-878.
2. Erkinovna, A. D. (2022). YUQORI SINFLARDA MATEMATIKA FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALAR VA ULARNI DARSLARDA QO'LLASH METODIKASI. *PEDAGOG*, 5(7), 1210-1214.
3. Mengishevich, O. J., & Amonovoch, X. A. (2023). MATEMATIKANING ZAMONAVIY METODLARI. *Journal of new century innovations*, 12(6), 28-31. Iqboljon, X. (2023). Matematika fanida funksiyalarni samarali o'qitish istiqbollari. *International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives*, 1(2), 64-69.
4. Iyosjon o'g'li, X. I. (2023). The importance of credit in the market economy. *Open Access Repository*, 9(6), 265-267.
5. Kamoldinovna, S. Y. (2023). Turistik mahsulotlar va xizmatlarni diversifikatsiyalashni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish. *Qo'qon universiteti xabarnomasi*, 8, 66-69
6. Saal P. E., Graham M. A. Comparing the use of educational technology in mathematics education between South African and German schools //Sustainability. – 2023. – T. 15. – №. 6. – C. 4798.
7. qizi Azimova T. E. Economic directions in teaching mathematics //Intent Research Scientific Journal. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 54-56.
8. Raxmonova, V. (2023). The role and place of mathematical models in teaching students to solve optimization problems. *Modern Science and Research*, 2(4), 592-597.
9. Boltayev K. K., qizi Azimova T. E. Description of Real AW*– Factors of Type I //European journal of innovation in nonformal education. – 2022. – T. 2. – №. 2. – C. 413-421.
10. Rakhimov, A. A., Raxmonova, N. V., & Salleh, Z. (2022). A connection between rickart real c^* -algebra and enveloping rickart c^* -algebra. *Journal of Mathematical Sciences and Informatics*, 2(2).
11. Qizi, T. M. M. (2022). The importance of studying $\varphi(x) = \cos(ax^2)$ functions in strengthening students' knowledge of trigonometric functions. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(5), 147-151.
12. Galimullina E., Ljubimova E., Ibatullin R. SMART education technologies in mathematics teacher education-ways to integrate and progress that follows integration //Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning. – 2020. – T. 35. – №. 1. – C. 4-23.
13. Verbruggen, S., Depaepe, F., & Torbeyns, J. (2021). Effectiveness of educational technology in early mathematics education: A systematic literature review. *International Journal of Child-Computer Interaction*, 27, 100220.
14. M.Jumayev .Matematika o'qitish metodikasi: Darslik /. Toshkent: «Turon-Iqbol», 2016-416-b
15. Matematika o'qitish metodikasi. Matematika bakalavr ta'lim yo'nalishi talabalari uchun darslik /S. Alixonov. — T.: Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2011. — 304 b.
16. Савицкая Г.В. Анализ эффективности деятельности предприятия: Методологические аспекты. М.:ООО«Новое знание», 2003. 159 с.